

1.

Igen tisztelt Uram,

csak néhány nappal ezelőtt ért el hozzám levele. Köszönöm ezt a nagy és jóleső bizalmat. Többet aligha tehetek. Nem boncolgathatom verseinek jellegét; tőlem ugyanis minden bíráló szándék a lehető legtávolabb áll. Közel férközni egy műalkotáshoz a kritika szavaival jóformán nem is lehet: ebből mindig többé-kevésbé szerencsés félreértések adódnak. A dolgokat nem ragadhatjuk meg annyira, s ki sem mondhatjuk úgy, ahogyan azt többnyire el szeretnék hitetni róluk.; az események javarésze elmondhatatlan, olyan térben játszódik le, ahová a szó még soha el nem ért, s mindennél kimondhatatlanabbak a műrecek, e titokzatos tényezők, mert míg a mi életünk elmúlik, az övék maradandó.

(...)

Azt kérdezi, jók-e versei. Tőlem kérdi. Előzőleg másoktól tudakolta. Folyóiratoknak küldözgeti verseit. Összehasonlítja őket más költeményekkel, és nyugtalan, ha egyik-másik szerkesztőség visszautasítja kísérleteit. Nos (mivel megengedte, hogy tanácsot adjak), én arra kérem: hagyja abba mindezt. Ön kifelé tekint, s most legelőször is éppen ezt nem szabad tennie. Senkitől sem kaphat tanácsot és gyámolítást, senkitől. Nem segít, csak egyetlenegy eszköz. Mélyedjen önmagába. Kutassa ki azt az okot, ami írásra készíti, vizsgálja meg, gyökerei vajon a szíve legmélyébe nyúlnak-e, valljon róla önmagának, hogy belehalna-e, ha nem írhatna. Ez a legfontosabb: kérdezze meg éjszakája legcsöndesebb órájában: *kell*, hogy írjak? Ásson le szívébe mélyről jövő feleletért. S ha ez igenlőleg hangoznék, ha úgy találkozhatna szembe ezzel a komoly kérdéssel, hogy erős és egyszerű „*írnom kell*” lenne a válasz, akkor alakítsa életét e szükségszerűség szerint; életének még legközömbösebb, legjelentéktelenebb órája is e kényszer jele és bizonyága legyen. Aztán közeledjék a természethez. Kísérelje meg legelső emberként mondani el, amit lát, átél, szeret és elveszít. Ne írjon szerelmes verseket; kerülje eleinte a túlságosan ismert és szokásos formákat: ezek a legnehezebbek, mert abban, amiben jó, sőt részint kitűnő hagyományok tömege maradt ránk, egyénit csak nagy, kiérlelt erővel nyújthatunk. Az általános motívumoktól éppen ezért meneküljön azokhoz, amelyeket saját mindennapi élete kínál; írja le szomorúságát, vágyait, futó gondolatait, hitét valami szépben – ábrázolja mindezt bensőséges, halk, alázatos őszinteséggel, s önmaga kifejezésére használja fel környezetének tárgyait, álmképeket vagy emlékeit. Ne hétköznapijait vádolja, ha szegényesnek tűnnek; okolja saját magát, mondja inkább, hogy gazdagságuk elővarázslásához nem eléggé költő; mert az alkotó számára nem létezhet szegénység vagy közömbös, sivár hely. És még ha börtönben ülne is, ha érzékszerveihez a cellafalon át a világ semmiféle zaja sem hatolhatna el – nem volna-e akkor is ott a gyermekora, ez a drága, királyi gazdagság, emlékeinek e kincseskamrája? Fordítsa ebbe az irányba figyelmét. Próbálja meg e távoli múlt elsüllyedt csodáinak kiemelését; személyisége így megszilárdul, magánya kitágul, és derengő otthonná válik, messze morajlik tőle a mások lármája. – S ha ebből a befelé fordulásból, ebből a saját-világba merülésből versek születnek, akkor majd nem gondol arra, hogy bárkitől is megkérdeje, vajon jó versek-e ezek. Azt sem kísérel meg majd, hogy fölkelte a folyóiratok érdeklődését e munkák iránt: mert kedves, természetes birtokát, a saját életének egy darabját és hangját fogja érezni bennük. A műalkotás akkor jó, ha szükségszerűségből jött létre. Eredetének ez a jellege egyben ítélete is. Ezért, igen tisztelt Uram, egyebet nem tanácsolhatok, csak ezt: mélyedjen önmagába, vizsgálja meg a mélységeket, ahonnan élete fakad; ennél a forrásnál megelégedjen majd a felelettel arra a kérdésre, hogy *kell-e* alkotnia. Fogadja el azt úgy, amint hangzik, s ne tépelődjék rajta. Talán megbizonyosodik: az a hivatása, hogy művész legyen. Akkor vállalja sorsát, s viselje el minden terhével és nagyságával együtt, anélkül, hogy valaha is érdeklődnék a kívülről várható jutalom felől. Mert az alkotó legyen külön, teljes világ, találjon meg mindent önmagában és a természetben, ha ahhoz kapcsolódott.

E magába szállás és magába merülés után azonban talán le kell mondania arról, hogy költő legyen (elég, mint mondtam, éreznie, hogy írás nélkül is tudna élni, s ha így van, egyáltalán nem szabad írnia). Ám ez a befelé fordulás, amire kérem, akkor sem volt hiábavaló. Élete ettől kezdve mindenestre rátalál majd saját útjaira, s hogy ezek jók, gazdagok és messzire vivők legyenek, el sem tudom mondani, mennyire kívánom Önnek.

2.

Kedves Kappus uram,

nem szabad köszöntésemet nélkülöznie, midőn karácsony közeleg, és Ön talán az ünnep idején nehezebben viseli egyedüllétét, mint máskor. De ha észreveszi, hogy ez a magány nagy, örüljön neki; mert (így kérdje önmagát) mi lenne a magány nagyság nélkül? Csak egyféle magányosság van, s az nagy, és nem könnyű elviselnünk: csaknem mindenkinek akadhatnak olyan órái, amikor szívesen elcserélné akármivel, bármilyen közönséges és olcsó közösséggel, akár annak látszatával is, hogy összhangba kerülhet a legközelebbivel, a legméltatlanabbal... De talán éppen az ilyen órákban növekszik a magány; mert az ő növekedése is fájdalmas, mint a fiúké, és szomorú, mint a sarjadó tavaszok. Ám ez ne tévessze meg. Mégiscsak erre van szükség: egyedüllétre, nagy, benső magányra. Magunkba mélyedni és órák hosszat senkivel sem találkozni – ezt kell elérnünk. Egyedül lenni, mint ahogy gyermekkorunkban magunk voltunk, mikor a felnőttek közöttünk járkáltak, olyan dolgokba bonyolódva, amelyek nagynak és fontosnak látszottak, mivel tetteikből semmit sem értettünk.

S ha egy nap belátjuk, hogy foglalkozásuk szegényes, hivatásuk megmerevedett, és nem függ össze többé az étellel, miért ne nézzünk rájuk továbbra is gyermekként, mint valami idegenekre, saját világunk mélységéből, saját magányunk tág teréből, amely maga is munka, rang és hivatás? Miért akarnók a gyermek bölcs meg nem értését védekezéssel és megvetéssel cserélni fel, mikor a meg nem értés kívülállást jelent, a védekezés és megvetés azonban részvétel abban, amitől ezekkel az eszközökkel szabadulni akarunk?

Gondoljon, kedves Uram, arra a világra, amelyet magában hordoz, és nevezze ezt a gondolatot, aminek akarja; lehet ez emlékezés saját gyermekségére vagy saját jövője utáni vágy – csak legyen figyelmes azzal szemben, ami Önben keletkezik, s tartsa többre mindannál, amit maga körül észrevesz. Ez a legbensőbb történés a lelkében méltó teljes szeretetére, ezen kell valami módon dolgoznia, s nem érdemes sok időt és kedvet vesztegetnie rá, hogy tisztázza viszonyát az emberekkel. (...)

S hadd kérjem itt rögtön arra: lehetőleg kevés esztétikai-kritikai írást olvasson – ezek vagy pártnézetek élettelen keménységükben megkövesedve és értelmetlenné válva, vagy ügyes szójátékok, amelyekben ma ez a nézet nyer, holnap az ellenkezője. A műalkotások határtalanul magányosak, s talán a kritikával közelíthetők meg a legkevésbé. Csak szeretet foghatja fel, tarthatja meg őket, s lehet igazságos hozzájuk. – Adjon mindig *saját magának* és érzésének igazat minden ilyen fejtegetéssel, ismertetéssel vagy bevezetéssel szemben; ha mégsem lenne igaza, benső életének természetes növekedése lassan és idővel más megismerésekre vezérli majd. Hagyja, hadd fejlődjenek maguktól az ítéletei, csendesen és zavartalanul, mert ennek is, mint minden előrehaladásnak, mélyről, belülről kell jönnie, és semmivel sem kényszeríthető vagy siettethető. *Mindent* ki kell hordoznunk, mielőtt megszüljük. Hagynunk kell minden benyomást, egy érzés minden csíráját egészen önmagában, a homályban, a kimondhatatlanban, az öntudatlanban, a saját értelmünk számára elérhetetlenben beteljesedni, s mély alázattal és türelemmel kell várunk egy-egy új világosság életre hozásának órájára: egyedül ez nevezhető művészi életnek, a megértésben és az alkotásban egyaránt.

Itt nincsen időmérés, itt nem számít egy év, és tíz év is semmi. Művésznék lenni ezt jelenti: nem méregetni és nem számlálni; érlelődni, mint a fa, amely nem sűrgeti nedveit, s nyugodtan állja a tavasz viharait, nem félve attól, hogy eztán már el sem jöhet a nyár. Bizonyosan eljön. De csak a türelmesekhez, akik úgy élnek, mintha az örökkévalóság lenne előttük, olyan gondtalan csendben és messzenézőn. Naponta újra tanulom, tanulom fájdalmak között, melyeknek hálás vagyok: minden a *türelmen* múlik!

3.

És ha ismét a magányosságról beszélünk, egyre világosabb lesz, hogy voltaképpen nem olyasmi, ami szabadon választható vagy elkerülhető. Egyedül vagyunk.

Csalhatjuk önmagunkat, és tettetjük, mintha nem így volna. Ez minden. Sokkalta jobb tehát, ha beismerjük, hogy magunk vagyunk, sőt, egyenesen ebből kell kiindulnunk. Így, persze, megeshetik, hogy szédülünk; mert eltűnik előlünk minden biztos pont, amin meg szokott pihenni szemünk, nincs többé közelség, és minden távolság végtelenül messze van. Ha valakit szobájából jóformán minden előkészítés és átmenet nélkül egy nagy hegység csúcsára állítanának, az érezhetne tán hasonlót: csaknem megsemmisítené a páratlan bizonytalanság és a Határtalannak való kiszolgáltatottság. Zuhanóban érezné magát, azt hinné, kihajították az űrbe, vagy hogy ezer darabba robban szét; s micsoda hallatlan hazugságokat kellene koholnia, hogy utolérje és tisztázza érzékeinek állapotát. Aki magányossá válik, az előtt így változik meg minden távolság, minden mérték; sok ilyen változás hirtelen megy végbe s ekkor, mint a hegycúcson álló emberben, szokatlan képzelgések és különös érzések keletkeznek, amelyek gyakran szinte az elviselhetőség határát is meghaladják. De ezt is szükséges átélnünk. Létünket olyan *messzemenően* kell vállalnunk, amennyire csak lehet; mindennek, még a lehetetlennek is lehetségessé kell válnia benne. Alapjában véve ez az egyetlen bátorság, amely elvárható tőlünk: hogy még az előadódó legkülönösebb, legcsodálatosabb, legérthetlenebb dolognak is bátran a szemébe nézzünk. Mérhetetlen károkat okozott az életnek, hogy az emberek ebben az értelemben gyávák voltak; azok az élmények, amelyeket „jelenségek”-nek neveznek, az egész úgynevezett „szellemvilág”, a halál és mindezek a velünk oly rokon dolgok a naponkénti elhárítás folytán annyira kiszorultak életünkéből, hogy érzékszerveink, melyekkel felfoghatnánk őket, elkorcsosultak. Istenről egyáltalán nem is beszélve. De az ismeretlentől való félelem nemcsak az egyes ember életét tette szegényebbé, hanem korlátozta az emberek egymáshoz való viszonyát is, mintha végtelen lehetőségek folyamágából pusztá partra emelte volna ki, ahol semmi sem történik. Mert egyedül a lustaság okozza csupán, hogy az emberi viszonyok oly kimondhatatlanul egyhangúak, és megújulás nélkül esetenként ismétlődnek, hanem a visszariadás is az új, beláthatatlan élménytől, amelyre nem érezzük magunkat elég erősnek. Csak az tudja kiaknázni létét, és a másokhoz fűződő kapcsolatát eleven valóságként élni át, aki el van szánva mindenre, és semmit sem zár ki életéből, még a legtalányosabb dolgot sem. Mert ha az egyes embernek ezt a létét úgy képzeljük el, mint kisebb vagy nagyobb helyiséget, akkor kitűnik, hogy ennek a helyiségnek a legtöbben csak egy sarkát ismerik, egy ablakmélyedést vagy egy sávot, amelyen fel s alá járkálnak. Így valamennyire biztonságban érzik magukat. És mégis – mennyivel emberibb az a veszélyes bizonytalanság, amely Poe történeteiben arra kényszeríti a foglyokat, hogy kitapogassák félelmes börtönük formáit, és megismerkedjenek tartózkodási helyük kimondhatatlan rettegéseivel. Mi azonban nem vagyunk rabok. Nem állítottak körénk csapdákat és hurkokat, és semmi sincs, ami aggaszthatna vagy kínozhatna. Úgy helyezettünk az életbe, mint a nekünk legmegfelelőbb elembe, de évezredes alkalmazkodásunk során hasonlókká is váltunk ehhez az élethez: ha elcsöndesedünk, valami szerencsés mimikri segítségével alig lehet bennünket megkülönböztetni környezetünktől. Semmi okunk sincs rá, hogy bizalmatlanok legyünk világunkkal szemben, e világ nem ellenünk irányul. Ha borzadályai vannak, azok a *mi* borzadályaink, ha szakadékai, azok is hozzánk tartoznak, s ha vannak veszélyei is, meg kell próbálnunk szeretni őket. És ha életünket a szerint az elv szerint rendezzük be, amely azt tanácsolja, hogy mindig a nehézre igyekezzünk, akkor legmeghittebb és leghűbb barátunk lesz az is, ami most talán még nagyon idegennek látszik. Hogyan is feledkezhetnénk el azokról az ősi mítoszokról, amelyeket minden nemzet bölcsőjénél megtalálunk: a mítoszbeli sárkányokról, amelyek az utolsó pillanatban királykisasszonyokká változnak át; életünk sárkányai talán mind ilyen királykisasszonyok, és csak arra várnak, hogy egyszer szépnek és hősiessnek lássanak minket. Legmélyebb lényegében talán minden Rémület csak Gyámoltalanság, amely tőlünk vár segítséget.